

*Д.А. Дмитрук**D.A. Dmytruk*

СОЦІОКУЛЬТУРНА СКЛАДОВА ТА ЇЇ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ В ПОЛІТИЧНОМУ ВИБОРІ

Abstract. The article clarifies the mechanisms of influence of the socio-cultural factors on the making of political decisions in a society in the period of transformations.

Метою статті є розкриття механізмів впливу соціокультурних чинників на прийняття політичних рішень у суспільстві періоду трансформації. У статті розкривається сутність політичного рішення з позицій структурно-діяльнісного підходу, визначаються складові його цілісної структури. Характеризуються структурні елементи механізму соціокультурної детермінації політичного рішення, описуються особливості та характер застосування соціокультурного підходу до аналізу політичного рішення, обґрунтовується значення та сутність соціокультурної детермінації політичного рішення.

Актуальність дослідження проблем прийняття політичних рішень значною мірою зумовлена потребами практики. В умовах соціально-культурної нерівності та неоднорідності, очевидної політичної ірраціоналізації українського суспільства прийняття політичних рішень стає вирішальним фактором стабільності/нестабільності політичної системи і суспільства в цілому. Усунення дестабілізуючих ознак суспільства та хаотичності стану соціальної системи може здійснитися за умов реалізації та конкретизації комплексу політичних рішень, які орієнтуються на соціальну стабільність, об'єднання економічного, політичного, культурного розвитку та дотримання умов урахування національних інтересів держави.

Серед праць, що становлять теоретико-методологічний базис дослідження політичного рішення у світовій соціологічній думці, варто виділити роботи М. Вебера, Т. Парсонса, Д. Істона, Г. Алмонда, С. Верби, П. Бурдьє, Е. Гідденса, Р. Коллінза, О. Д. Куценко, Р. Мертона, Дж. Тернера, В. А. Ядова. Пошук узагальнених характеристик, виявлення внутрішньої структури, змісту та форм процесу детермінації політичного рішення в межах соціології політики не можна вважати завершеним. І, хоча для сучасної соціології залучення до аналізу важливих соціальних та культурних характеристик для пояснення різних явищ суспільного буття вже стало традиційним (Бабенко, 2002; Іонин, 1993; Резник, 1999; Сорокин, 1999; Сокурянская, 2000; Тернборн, 1999; Щербина, 1996), інтегрований соціокультурний підхід до дослідження політичних рішень ще не застосовувався.

Незважаючи на інтенсивний науковий пошук навколо проблеми детермінації прийняття політичних рішень, інтегрованої адекватної рівню гіперкомплексності об'єкта теорії, у рамках якої багатосторонньо та взаємопов'язано були б описані та пояснені всі структурні та динамічні аспекти такого багатовимірного феномену, як процес прийняття політичних рішень, ще не вироблено.

Культурна детермінація відіграє важливу роль у формуванні політичного вибору як на загальносуспільному, так і на індивідуальному рівні. Участь різних суб'єктів у процесах прийняття політичних рішень зумовлює наявність багатьох культурних інтерпретацій, які, несучи розбіжності в сенсах, неминуче вкладаються у кожне конкретне рішення. До того ж наявність політичних суб'єктів різних рівнів ускладнює інтерпретацію змістовних характеристик детермінації культурного компонента політичних рішень. Цілком зрозуміло, що неможливо уявити існування індивідуального суб'єкта, що є носієм влади і прав, пов'язаних із цією владою, поза втручанням суспільства й розглядати інституціональний апарат суспільства як зовнішній інструмент стосовно цих попередніх прав.

Аналіз процесу прийняття політичних рішень неможливо проводити, співвідносячи його лише з реальними та явними обставинами і абстрагуючись від впливу культурних потоків, які можуть об'єктивуватися у вигляді різноманітних диспозицій та стереотипів поведінки. Більш того, бувають випадки, коли вироблення рішень відбувається в процесі прямого зіткнення, протиборства різноманітних культурних орієнтацій, іноді лише опосередковано відображаючи конфлікт "міжкласових" та "внутрішньокласових" інтересів.

При прийнятті окремих конкретних рішень визначальну роль може відігравати ступінь впливу на свідомість суб'єктів одного з протилежних стереотипів, які мають, як і вся ідеологія в цілому, певну автономність та внутрішню логіку розвитку. В такому контексті ми стикаємося з необхідністю розмежовувати культуру на різних рівнях, залежно від суб'єктів, що є її носіями, ***а визначальною стає думка про те, що соціальна організація суспільства може виникнути та функціонувати лише безпосередньо у контексті культури.***

Культурна сфера виконує в соціальному світі ряд важливих функцій. Культура в суспільстві виступає як:

1) *тип соціальної пам'яті*. Культура зберігає попередній досвід, вона пов'язана з історією і передбачає безперервність морального, духовного життя людини, суспільства і людства. Отже, культура історична і трансісторична за своєю природою. Саме її сьогодення завжди існує у відношенні до минулого (реального або сконструйованого як певна міфологія) і до прогнозів майбутнього.

2) *форма трансляції соціального досвіду*. Культура характеризує буття соціуму і людини, яке оновлюється, виступаючи як жива "субстанція". Кожне покоління освоює як наочний світ культури, способи і вміння технологічного ставлення до природи, так і культурні цінності, зразки поведінки.

3) *спосіб соціалізації людини*. Культура як стійка традиція соціальної діяльності людини дозволяє переносити зразки соціальної поведінки від покоління до покоління. Індивід виступає як носій культурних норм і зразків. У цьому сенсі культура постає і як продукт, і як детермінанта соціального розвитку. У ситуації важкого вибору саме культура дозволяє людині розвивати внутрішній світ, творчо реагувати на соціальні вимоги, усвідомлювати їх моральний, естетичний, політичний або інший сенс, ухвалювати адекватні рішення [1, с. 209–211].

Стосовно особистісної сфери культура не тільки соціалізує, але й визначає сам спосіб становлення родової людини й задоволення нею своїх різноманітних потреб. А отже, формування політичного рішення здійснюється в культурі й за допомогою її впливу на всі процеси його ініціації, вироблення, відбору альтернатив, прийняття і реалізації. Соціалізація, у свою чергу, охоплює всі форми засвоєння людиною суспільної культури, її залучення до системи символічних значень, що опосередковують систему інституціональної життєдіяльності, за допомогою яких вона набуває соціальної природи і здатності брати участь в соціальному житті.

Дійсно, якщо під соціалізацією розуміти “соціальний процес, в ході якого люди навчаються дотриманню соціальних норм, завдяки чому виявляється можливим існування суспільства і передача культури від покоління до покоління” [2, с. 293], то очевидним є функціональний вплив цього процесу на життєдіяльність суспільства в цілому. Соціалізація виконує, як мінімум, дві функції: забезпечує збереження і самовідновлюваність суспільства завдяки засвоєнню новими членами суспільства зразків поведінки, що склалися, і забезпечує вироблення в індивіда здатності до соціальної взаємодії.

Відповідно до викладеного, можна говорити про те, що політична діяльність загалом та природа політичного рішення задаються культурою. Якщо особистісна сфера того чи іншого актора, котрий розробляє й ухвалює політичні рішення, ще може включатися в соціальну організацію повністю або частково, відчуючи на собі вплив тих або інших культурних зразків, то вироблене політичне рішення не може існувати поза простором культури. Політичні рішення як один із прояв поведінки, спосіб та форма організації взаємовідносин людей у межах соціуму обмежується та опосередковується існуючим у ньому культурним простором.

У цьому контексті ми наближаємося до проблеми визначення місцеположення суб'єктів, які приймають рішення, в соціальній структурі. Різноманітні трактування соціальної структури обумовлені наявністю конкуруючих шкіл у соціології [напр., 3]. Поняття соціальної структури використовується у двох основних сенсах, що їх умовно визначають як “інституціональний” і “субстанційний” і за якими криються різні типи концептуального осмислення й інтерпретації суспільства [4]. Актуальним на сьогодні є класичне тлумачення соціальної структури, запропоноване А. Р. Редкліффом-Брауном, який ототожнює соціальну структуру із сукупністю соціальних зв'язків і відносин (потрібно досліджувати типові, усталені, регулярно відтворювані зразки соціальних дій і поведінки людей, залучених до соціальних відносин за допомогою соціальної структури). Другий методологічний підхід до вивчення соціальної структури умовно називають “субстанційним”, оскільки суспільство тут розуміють як живу соціальну реальність, структуру якої утворюють різні соціальні верстви, класи, спільноти, численні організовані об'єднання людей, які розглядаються як активні історичні суб'єкти. Ці соціальні групи являють собою продукти пояснювальної соціологічної класифікації, що розподіляє агентів між сконструйованими з науковою метою групами і базується на статистичному аналізі, який має зважати ще й на невід'ємну складову цих структур – схеми сприйняття, оцінювання, мислення й дії, якими наділені агенти [5, с. 122].

Оскільки названа категорія належить до герменевтичних, відомий соціолог П. Штомпка з метою визначення поняття соціальної структури спершу звертається до універсального змісту поняття структури, яку він визначає як приховану мережу стійких регулярних зв'язків між елементами певної сфери дійсності, що суттєво впливають на розвиток явищ цієї сфери. Ґрунтуючись на цьому універсальному визначенні, він вирізняє чотири виміри – нормативний, ідеальний, інтеракційний і вимір інтересів, відповідно до яких описує чотири часткові процеси утворення соціальної структури. Зокрема процес інституціоналізації нормативної структури він пов'язує із соціальними нормами, цінностями й інституціями, що виникають навколо соціально значущих функцій – творчої, виховної, виробничої, релігійної, політичної тощо; процес артикуляції ідеальної структури він подає як процес виникнення і становлення стандартних переконань, поглядів, міфів, стереотипів; процес експансії інтеракційної структури пов'язує з розширенням мережі міжособистісних контактів і комунікацій; процес кристалізації структур інтересів – з виникненням нерівності між людьми у доступі до благ, влади, престижу [6, с. 4–6, 11].

Структурні форми, що виникають, в їх ідеальних, інституціональних, соціетальних та ієрархічних проявах стають необхідною умовою соціальної взаємодії, примушуючи та пропонуючи акторам орієнтуватися на конкретні набори доступних ресурсів та правил. Водночас, обмежуючи свободу, структури стають фактором постійної появи неусвідомленого або свідомого прагнення акторів до зміни структур [7, с. 51].

Вплив соціальної структури на політичне рішення можна розглядати як свого роду ресурс, по-перше, і як своєрідний обмежувач дії, по-друге. При цьому не можна розглядати соціальну структуру як таку, що виконує лише одну з названих функцій, вона може виконувати обидві функції одночасно. Крім того, систему координат соціальної структури не слід уявляти як замкнену (“суспільство”, “група”) з визначеними конкретними межами, а як сукупність діючих індивідів. У такому разі місцеположення суб'єкта, який приймає політичні рішення, визначається по відношенню до більш чи менш стабільно розподілених ресурсів та обмежень у сукупності інших суб'єктів. Місцеположення в соціальній структурі диференціює раціональні інтереси в конкретних обставинах визначених культурних меж. Адже незалежно від наявності універсальних, стабільних уподобань або специфічних культурних цінностей, інтерпретацій відмінності, діючі стосовно ресурсів і обмежень, носять виражений і постійний характер, і ці відмінності впливають на діяльність у подібних ситуаціях [8, с. 86].

З цього приводу П. Блау висунув припущення, що розмір групи, гетерогенність та нерівність членів групи впливає на соціальну дію в цілому та на політичне рішення зокрема [9, с. 46]. Надаючи вирішальне значення економічним мотивам, П. Блау виводить із сукупності міжособистісних контактів, так звані **“емерджентні якості”** соціальної структури, а саме: рольові відношення, владу і законність, колективні цінності, структуру взаємовідносин складних соціальних організацій. Ця позиція часто піддається критиці, але все ж таки має пояснювальну силу стосовно соціального вибору дій одного агента або багатьох агентів в умовах вирішення нескладних проблем.

Таким чином, усі політичні рішення, включаючи ті, що є найбільш явними, розуміються, у відповідності з логікою політичного вибору, як вибір офіційного повноваженого виразника, як вибір ідей, думок, проектів, програм, планів, зосереджених в особі. Після того як відбувається процес делегування повноважень, процес вироблення політичних рішень іде в межах досить закритого про шарку, кокусу. Це не означає, що втрачається контроль мас над процесом прийняття рішень, лише зміщуються акценти впливу з самого рішення на суб'єктів, які його виробляють. Тут ми можемо аналізувати, з одного боку, різноманітні групи тиску, суспільні рухи, а з іншого – *процес інтерналізації*, тобто трансформування зовнішнього у внутрішнє, визнання індивідумом особистісних схем та способів мислення.

Введений Т. Парсонсом цей термін означає закорінення способів діяльності та способів мислення в ество соціальної особи таким чином, що ці схеми в майбутньому стають основою для поведінки та способу мислення. Ці способи діяльності, у свою чергу, мають своє походження, свої витoki в соціальному досвіді [10, с. 187–193]. Соціальний досвід виробляє деякі субстанції, які трансформуються особистістю з зовнішнього середовища у внутрішнє. Як тільки вони стали інтерналізованими, поведінкові системи та образи мислення стають мотиваційною основою для майбутньої поведінки. Після того як схеми соціальної поведінки засвоєні індивідом, вони набувають чинності обраних особистістю каналів початку, підтримання та завершення діяльності.

Внутрішня структура політичного рішення окремої людини, його поодинокого акту складається, за Т. Парсонсом, з таких елементів: “актора” (дійової особи, яка приймає рішення); мети, яку він намагається реалізувати; засобів, котрими “актор” володіє для досягнення мети; ситуаційних зовнішніх політичних факторів, з якими “актор” стикається в процесі дії. Слід зазначити, що умови прийняття та реалізації політичного рішення – це не вся багатоманітність навколишнього світу, що оточує нас, а лише те, про що ми маємо уявлення у зв'язку з нашими діями, те, на що ми мусимо зважати. Останнім за переліком чинником політичного рішення виступає його нормативна орієнтація – “бажаний зразок дії”. Норма виступає фактором обмеження при виборі засобів, однак це обмеження не зовнішнє, а, так би мовити, внутрішнє. Зміст норми втілює в собі певні суспільні вимоги, які трансформовано в індивідуальну свідомість. Без відповіді залишається питання, чим же саме визначається першість під час вибору у того чи іншого індивіда, яка диктує його “раціональні вибори”, крім як “ресурсами”, які надані ситуацією.

Таким чином, ми говоримо про три основні структурні компоненти політичного рішення: 1) соціальні суб'єкти (агенти, актори), 2) які вступають в соціальну взаємодію (суб'єкт-об'єктні зв'язки), 3) яка детермінується і опосередковується системою цінностей, норм і правил. Політичне рішення завжди є виразом (конкретною формою) суб'єкт-об'єктних зв'язків у соціальній і політичній сферах життєдіяльності. За своєю суттю вони є осмисленими зв'язками суб'єктів і похідними від їхніх цілей і інтересів. Усі соціальні взаємодії опосередковуються культурними цінностями, нормами і правилами, символічними і іншими засобами комунікації тощо. В той же

час політичне рішення виступає результатом перетину різних соціокультурних детермінант:

- особових;
- культурних;
- соціально-організаційних координат поведінки [11, с. 193].

На основі викладеного, аналогічно до здійсненого структурування культурного компонента соціокультурної детермінації політичних рішень, спробуємо виділити основні сфери соціальної взаємодії та їх характеристики, що включають усі види діяльності, пов'язані з процесами формування та прийняття політичних рішень і здатні певним чином впливати на політичне рішення.

Особові передумови і чинники соціальної взаємодії визначають взаємне сприйняття суб'єктів і їх спільне цілепокладання, вольові рішення. Їх зміст обумовлений, перш за все, базовими потребами суб'єктів у досягненні загальної мети і результатів спільної діяльності і на основі ухвалення або позитивного сприйняття один одного. Таким чином, ми можемо говорити про перцептивну і стратегічну сфери соціальної взаємодії суб'єктів прийняття політичного рішення. Одиницями аналізу політичного рішення на цьому рівні виступають образи і цілі суб'єктів. Саме в перцептивній сфері створюються і закріплюються конвенціональні основи взаєморозуміння, що передають схожі вказівки всім учасникам взаємодії. Стратегічна сфера (вироблення рішень і постановка конкретних цілей) обумовлюється здатністю до спільного цілепокладання і ціледосягнення, обміну індивідуальними цілями і вироблення загальної стратегії, визначає ціннісні рамки стратегічної взаємодії.

На основі складових культурної детермінанти діяльності суб'єктів можна виділити ще дві сфери соціальної взаємодії: ціннісно-нормативну (обмін ціннісними орієнтаціями і очікуваннями) і інформаційно-обмінну (обмін значущою інформацією між суб'єктами). Призначення ціннісно-нормативної сфери полягає, з одного боку, в підтримці і зміцненні соціального становища взаємодіючих суб'єктів, а з іншого, – в орієнтації цих суб'єктів на певні культурні цінності. Одиницями аналізу даної сфери є різні культурні зразки (норми, цінності, ідеї, стереотипи і ін.). Вони виконують функції регуляції і ціннісної орієнтації поведінки суб'єктів, що ухвалюють рішення.

По відношенню до суб'єктів взаємодії культурні зразки виступають одночасно як суб'єктивно значущі способи поведінки і об'єктивні, незалежні регулятори поведінки, що здійснюють зовнішній, примусовий вплив. Інформаційно-обмінна сфера включає набір соціальних значень і сам процес обміну між учасниками комунікації. Під соціальними значеннями в цьому випадку ми розуміємо типові, символічно опосередковані уявлення суб'єкта ситуації взаємодії, що виникають інтерсуб'єктивно. Так само як культурні зразки, соціальні значення виявляються як:

- 1) об'єктивні значення, або інформація, що об'єктивувалася;
- 2) суб'єктивні значення, або суб'єктивно значуща інформація, що є результатом інтерпретаційної діяльності суб'єктів, що взаємодіють.

Соціальна організація виступає системоутворюючим чинником ще двох сфер соціальної взаємодії – рольової (статусно-рольової), змістом якої є обмін соціальни-

ми ролями і рольовими експектаціями між суб'єктами, і ресурснозабезпечувальна, що включає матеріальні і символічні об'єкти, засоби діяльності, що опосередковують та забезпечують процес взаємодії людей. Тут одиницями аналізу виступають соціальні ролі і ресурси учасників взаємодії.

У соціальній взаємодії статусно-рольова сфера має чітко виражені ознаки. Поняттям “роль” позначається звичайно динамічний аспект (сторону) позиції суб'єкта, що виявляється в його поведінці. Тобто, соціально-рольова ідентифікація розглядається нами як основна складова механізму соціалізації, що включає ухвалення індивідом соціальної ролі як системи певних правил дій і стандартів взаємовідносин з іншими членами суспільства. Ідентифікація проявляється в формуванні у людини соціальних установок дії, найважливішою умовою якої виступає усвідомлення індивідом групової приналежності, об'єднання себе з іншими людьми і включення у свій внутрішній світ і ухвалення як власних норм, цінностей, зразків, стандартів соціальної поведінки, що фіксується рамками ролі.

Ресурсозабезпечувальна сфера взаємодії характеризується певним набором засобів і ресурсів. До числа ресурсів входять символічні системи і перш за все – мова. На рівні соціальних суб'єктів ресурсозабезпечувальна сфера представлена здатністю до накопичення і ефективного використання ресурсів. На рівні суб'єкт-суб'єктних зв'язків йдеться про обмін ресурсами і здатностями їх знаходити.

Виділені нами одиниці аналізу політичного рішення для кожної з охарактеризованих сфер соціальної взаємодії дозволяють сформулювати власний ряд емерджентних якостей соціальної структури, що включаються у процеси формування та прийняття політичних рішень:

- образи і цілі;
- культурні зразки (норми, цінності, ідеї, стереотипи тощо);
- соціальні зразки;
- соціальні ролі;
- ресурси (як зовнішні, так і внутрішні).

Ще одним важливим аспектом соціального середовища є те, що політична діяльність пов'язана з історією організації в тому сенсі, як ця історія сприймається та втілюється в практиці сучасних членів організації, які спадкували цю історію. Минула поведінка керівних кадрів відбивається на поведінці сучасних представників цієї групи, особливо у випадках, коли мали місце відмінні привілеї статусу, котрі шанувалися в минулому і які повинні бути захищені в майбутньому проти нападів. Було б помилковим робити висновок про те, що в тих випадках, коли пропонуються революційні перетворення в методах розподілу влади, в технології її здійснення, в цілях та завданнях або інших головних характерних рисах управлінської системи, операції типу “позбудемося старих злодіїв” або “почнемо з чистої сторінки”, можуть мати сенс лише для того, щоб розірвати зв'язки з минулим, яке занурене в поведінку та світогляд тих, хто був пов'язаний з минулим.

Організаційні функції управлінської структури, що приймає, а точніше було б сказати, ще й формалізує політичні рішення, незалежно від того, знаходиться ця структура в системі громадянського суспільства (політична партія, рух, об'єднання), або є

“приналежністю” держави, також впливають на структуру вироблення, проробки, апробації можливих рішень та на маніпулювання економічно не визначеними факторами.

Отже, визначаючи основні особливості механізму соціальної детермінації політичних рішень у контексті соціокультурного підходу, ми можемо стверджувати, що політичне рішення утворюється під впливом культури, яка, у свою чергу, формує ідентифікацію індивіда з відповідними цінностями, нормами, що їх індивід засвоює в процесі соціалізації. З іншого боку, в рамках культури, через комунікацію реалізується функція взаємодії індивіда з іншими соціальними суб'єктами (індивідами, спільнотами). Через цю взаємодію задовольняються інтеракціоністські потреби людини та відбувається включення в статусно-рольову диференціацію, а через неї – в соціальну структуру суспільства в цілому. Всі ці функції при реалізації політичного рішення взаємопов'язані.

Політичне рішення може розглядатися як концентрований виразник основних функцій будь-якої соціальної дії. Воно покликане виконувати в суспільстві основні функції: “життєзабезпечення – регулювання” та “інтеграції – дезінтеграції”. В суб'єкті, що приймає політичне рішення, ці функції трансформуються через соціально-психологічні структури самоідентифікації особистості (включаючи неусвідомлювані), цінності, норми, статуси та ролі, потреби та інтереси, стимули та мотиви, власну активність та її результати.

Таким чином, політичне рішення є соціальною дією, яка виходить від суб'єкта, того, хто приймає рішення, і спрямована на об'єкт. Суб'єкт, приймаючи рішення, намагається перерозподілити матеріальні та владно-примусові ресурси суспільства і змінити його культурно-символічний та соціокультурний потенціал. Владно-політичне регулювання має на меті забезпечити ефективне використання створюваних суспільством матеріальних та інших ресурсів. Культурно-духовна інтеграція забезпечує злагодженість дій індивідів, яка спирається на їх соціалізацію і яка постійно підтримується та змінюється у міру еволюції суспільства. Соціально-статусна диференціація в такому контексті означає збереження та зміну структури статусів та ролей (рольових позицій) суб'єктів та об'єктів політичних рішень.

Аналіз складових механізму соціокультурної детермінації політичного рішення дозволяє в найбільш загальних рисах визначити, що цей підхід передбачає розуміння суспільства як єдності культури і соціальності, що утворюються та перетворюються діяльністю людини. Тут доречно згадати про поширені у соціальній науці підходи, які зосереджені на вивченні процесів інституціоналізації і акцентують увагу на зменшенні напруги та відхилень у соціальній організації суспільства. Так, наприклад, Дж. Тернер виділяє ряд важливих моментів: “а) інституціоналізація, завдяки якій рольові очікування стають чіткими та однозначними...; б) міжособистісні санкції й жести, які мистецьки застосовуються “акторами” з метою взаємної погодженості санкцій; в) ритуальні дії, за допомогою яких “актори” символічно впливають на джерела напруженості...; г) структури, що забезпечують збереження цінностей...; д) структури повторної інтеграції, які спеціально призначені для того, щоб охопити й знову привести до норми будь-яку тенденцію до відхилення; е) ...інституціоналізація системи, здатної застосовувати насильство й примус” [12, с. 71].

У принципі інституціоналізація може мати місце в будь-якій сфері релевантної для даної спільноти поведінки. Різні процеси інституціоналізації відбуваються одночасно. Немає ніякої апіорної причини для припущення, що ці процеси обов'язково повинні бути функціонально “нерозривними”, не кажучи вже про те, що вони утворюють логічно зв'язну систему [13, с. 105].

Найбільш чітко та логічно *суть соціокультурного підходу* сформулював П. Соркін у фундаментальній роботі “Суспільство, культура і особистість: їх структури і динаміка” (1947). Провівши аналіз родової структури соціокультурних явищ, він підсумовує результати аналізу у формулі: “особистість, суспільство і культура як нерозривна тріада”. І пояснює: “Структура соціокультурної взаємодії... має три аспекти, невіддільні один від одного: 1) особа як суб'єкт взаємодії; 2) суспільство як сукупність взаємодіючих індивідів з його соціокультурними відносинами і процесами і 3) культура як сукупність значень, цінностей і норм, якими володіють взаємодіючі особи, і сукупність носіїв, які об'єктивують, соціалізують і розкривають ці значення... Жоден з членів цієї нероздільної тріади (особа, суспільство і культура) не може існувати без двох інших” [14, с. 218].

Значний інтерес з погляду конкретизації двох останніх аспектів становить структурна схема Н. Смелзера. Американський соціолог вказує на те, що існує чотири основні компоненти соціальної дії:

- 1) генералізовані цінності, що дають загальний напрям дії;
- 2) регулюючі правила;
- 3) мобілізаційна енергія, спрямована на досягнення мети;
- 4) ситуаційні умови, що використовують як засоби [15, с. 49–50].

Виділення трьох системних утворень у структурі політичного рішення – 1) суб'єкти; 2) соціальна взаємодія; 3) система норм і цінностей – дає підстави вважати, що політичне рішення належить до соціокультурних явищ, а отже може і має розглядатися і досліджуватися з позицій соціокультурного підходу: тобто, в найширшому соціокультурному контексті із врахуванням усіх доступних для аналізу чинників соціокультурного характеру.

Конкретизуючи поняття “соціокультурний контекст”, відзначимо, що у вітчизняній літературі [16, 17] до нього прийнято відносити: загальну історичну ситуацію, у контексті якої приймається те чи інше політичне рішення; втрати та переваги, їх перерозподіл у суспільстві, який відбивається на розстановці політичних сил (чим більшою мірою політичне рішення (його наслідки) артикулює перерозподіл втрат та переваг, тим більшою мірою це позначається на архітектурі розташування політичних сил та може докорінно змінювати формати взаємодії між політичними суб'єктами, їх розташування відносно політичної системи загалом); чинне законодавство або легітимні механізми прийняття рішень, що закріплені в інституціоналізованих практиках (так звана інституціоналізована легітимність). Крім того, необхідно також враховувати специфіку громадських настроїв та очікувань, які в сукупності з ідеологічним та міфологічним компонентами відбивають специфіку ситуації. Важливе місце посідають традиції, які здійснюють вплив на попередні форми та практики політичної організації

суспільства, на досвід, що склався в результаті ухвалення та реалізації попередніх політичних рішень.

Розуміння соціокультурного контексту не було б повним без урахування психологічних чинників, до яких зараховують усю сукупність ознак, котрі виявляються через суб'єктів прийняття політичних рішень, відносячи до них передусім життєвій досвід, освітній та культурний капітали. Крім того, всебічний аналіз умов ухвалення політичного рішення не можливий без урахування ролі груп інтересів та тиску, що впливають на процеси вироблення та ухвалення політичних рішень. Тут основні акценти аналізу мають бути поставлені на вивченні механізмів впливу, котрі використовуються задля здійснення тиску та на механізмах формування самих груп впливу, їхньому освітньому та культурному капіталах, особливостях процесів передачі інформації до суб'єкта прийняття рішень, ступенях свободи суб'єктів прийняття рішень від груп тиску та інтересів.

Таким чином, соціокультурний контекст, до якого деякі вітчизняні дослідники апелюють більшою мірою як до історико-культурного, стає своєрідним підґрунтям і водночас тканиною, що конструє політичне життя суспільства [18, с. 157].

На цій основі можна говорити, що специфіка соціокультурного підходу полягає в тому, що він інтегрує три виміри людського буття (характеру співвідношення людини з суспільством, характеру культури, типу соціальності) саме як фундаментальні, кожний з яких не зводиться до інших і не виводиться з них, але при цьому всі вони взаємопов'язані і впливають один на одного як найважливіші складові людських спільнот. Соціокультурний підхід цілком сумісний із структурно-функціональним аналізом: і П. Сорокін, і Т. Парсонс виходять із розуміння людини як активного суб'єкта дії, хоча перший робить акцент на взаємодії як родовій моделі соціокультурних явищ, а інший – на структурі і функціях дії окремого суб'єкта; соціокультурний підхід припускає аналіз функцій і структур, а структурний функціоналізм включає культуру як одну з найважливіших структур (щоправда, її функції більш локальні); обидва вони виступають як конкретні форми системного підходу, що виражають особливості соціальних (соціокультурних) об'єктів. Але при цьому соціокультурний підхід є більш загальним, і в цьому сенсі він тяжіє до системного підходу. Структурний функціоналізм орієнтований на чітку диференціацію і вимірювання функцій і структур об'єктів, що вивчаються, і ближчий до системного аналізу.

На відміну від структурного функціоналізму, соціокультурний підхід не має принципових ускладнень з врахуванням і інтерпретацією змін об'єктів, що вивчаються. Можна сказати, що одним із вихідних принципів соціокультурного підходу є принцип змін: соціокультурна динаміка справедливо вважається центральною темою у творчості П. Сорокіна; правда, вона набула у нього форму циклічності, що виключає універсальність прогресу [19, с. 31].

Усі ці і деякі інші аспекти соціокультурного підходу дозволяють розглядати його як певний рівень конкретизації принципу універсального еволюціонізму. “Універсальний еволюціонізм саме і є поєднанням ідеї еволюції з ідеями системного підходу. В цьому відношенні універсальний еволюціонізм не тільки поширює розвиток на всі сфери буття (встановлюючи універсальний зв'язок між неживою, живою і

соціальною матерією), але й долає обмеженість феноменологічного опису, пов'язуючи такий опис з ідеями і методами системного аналізу" [20, с. 645].

Сутність соціокультурного підходу можна конкретизувати у вигляді декількох принципів, що допомагають сформулювати уявлення про суспільство як цілісну соціокультурну систему і чітко осмислити проблеми соціокультурної трансформації [21; 22], а саме:

- *принцип взаємопроникнення культури і соціальності;*
- *принцип людини активної;*
- *принцип антропосоцієтальної відповідності;*
- *принцип соціокультурного балансу;*
- *принцип симетрії і взаємозворотності соцієтальних.*

Спираючись на таке розуміння сутності соціокультурного підходу, можемо зробити висновок, що соціокультурна детермінація процесів ухвалення рішень загалом, особливо в умовах суспільства, що трансформується, проявляється через посередництво соціогрупового (структурного), ціннісно-культурного та діяльнісного компонентів, кожен з яких є суттєвим фактором при виборі політичного рішення та набуває вияву як на рівні формальних і неформальних соціальних структур та інститутів, так і на рівні життєвих стратегій соціальних акторів та суб'єктів, що ухвалюють рішення. Соціокультурна детермінація процесів ухвалення політичних рішень може розглядатися як своєрідна емерджентна якість, що виникає та характеризує життєздатність суспільства, його внутрішні можливості подальшого саморозгорання.

Окрім цього, соціокультурна детермінація – це сукупність ресурсів та здатностей суспільства, які визначають вектори та обмеження його можливих змін, найбільш вірогідні напрями та обмеження його можливих обмежень, а також найбільш вірогідні ефекти цілеспрямованого реформування. Загалом діалектику соціокультурної детермінації можна представити як вплив на соціальну структуру (інституціональну, групову та ціннісну) та на діючих агентів (акторів, суб'єктів), які, в свою чергу, через формальні та неформальні прояви і життєві та соціальні стратегії впливають на соціокультурний потенціал суспільства [18, с. 157–158].

Однією з важливих характеристик, що визначають усі процедури, пов'язані з розробкою, ухваленням та впровадженням політичних рішень, безперечно, стає соціокультурний потенціал, що розкривається через життєві та соціальні стратегії різних соціальних суб'єктів, які є відображенням їх життєвого досвіду. Другим ключовим елементом стає соціогруповий потенціал, який можна визначити як комплексну характеристику структурних, групових та матеріальних ресурсів індивідів, спільнот та соціальних суб'єктів, їх символічний та соціальний капітали [23, с. 366–367].

Політичне рішення як спосіб здійснення політичної діяльності та соціокультурний феномен має свою структурну диференціацію на особову, культурну і соціально-організаційну сфери (підсистеми). Поєднуючи наше визначення політичного рішення з позицій структурно-діяльнісного підходу з описаними складовими соціокультурної детермінації процесу його прийняття, спираючись на виділення у його

структурі трьох названих вище підсистем, спробуємо систематизувати всі елементи механізму соціокультурної детермінації прийняття політичних рішень, урахувавши суб'єктні, об'єктні, опосередковуючі, процесуальні і ситуаційні елементи політичного рішення, розподілені між особистісною, культурною та соціально-організаційною сферами.

Спираючись на розгляд політичного рішення як цілераціонального виду діяльності, такого прояву політичної поведінки, який передбачає свідому постановку і реалізацію цілей та заснований на оптимальному з точки зору суб'єкта співвідношенні цих цілей і засобів їх досягнення та визначення культури як узагальненої, цілісної характеристики, що змінюється й підтримує сфери людської діяльності, можна виділити основні підсистеми взаємовпливу культури і політичного рішення:

1) підсистему інформаційного забезпечення; 2) підсистему загальної орієнтації, яка спрямовує поведінку суб'єкта, що приймає політичні рішення в часі і просторі, враховуючи і соціокультурний простір; 3) підсистему мотивації; 4) підсистему цілепокладання та вольового рішення; 5) технологічну підсистему; 6) поведінкову або предметно-результативну підсистему; 7) рефлексивну підсистему.

З функціональної точки зору культурна детермінація запускає механізми культурної селекції, накопичення та поширення типових зразків рішень, їх передачу та збереження, соціалізацію, а за певних умов і трансформацію.

За аналогією до думки П. Блау [9] про емерджентний вплив соціальної структури через рольові відношення, владу і законність, колективні цінності, структуру взаємовідносин складних соціальних організацій можна сформулювати власний ряд емерджентних якостей соціальної структури, що включаються у процеси формування та прийняття політичних рішень: образи і цілі, культурні та соціальні зразки, соціальні ролі та ресурси.

Спираючись на основні принципи соціокультурного підходу, в структурі політичного рішення виділяються три основні структурні чинники політичного рішення: соціальні суб'єкти, які вступають у соціальну взаємодію, що детермінується системою цінностей, норм і правил. Таким чином, політичне рішення завжди є уособленням суб'єкт-об'єктних зв'язків у соціальній і політичній сферах життєдіяльності.

Визначаючи основні особливості механізму соціокультурної детермінації політичних рішень, ми можемо стверджувати, що політичне рішення як прояв політичної поведінки утворюється під впливом культури, яка, у свою чергу, формує ідентифікацію індивіда з відповідними цінностями, нормами, що засвоюються в процесі соціалізації. В культурному континуумі через комунікацію реалізується функція взаємодії індивіда з іншими соціальними суб'єктами (індивідами, спільнотами). Через цю взаємодію задовольняються потреби людської інтеракції та відбувається включення особистості в статусно-рольову диференціацію, а через неї – в соціальну структуру суспільства в цілому. Всі ці функції при формуванні та прийнятті політичного рішення взаємопов'язані та обумовлюють реалізацію політичного вибору владного суб'єкта.

1. *Митрошенков О.А.* Культура и цивилизация (материалы лекции) // Личность. Культура. Общество: Науч.-практ. журн. – 2000. – Т. II. – Вып. 2. – С. 10–29.
2. *Абизов В.Є., Кремень В. Г.* Політичне рішення: механізми прийняття. – 1995. – Вип. 40. – <http://www.niss.gov.ua/book/Abizob/index.htm>
3. Социологическая теория сегодня // Сб. ст. амер. и укр. теоретиков/ Под. ред. В.Танчера – К.: Интел, 1995. – 144 с.
4. *Комаров М.С.* О двух понятиях социальной структуры в социологии // проблемы теоретической социологии. Вып. 2: Сб. стат./ Под ред. А. О. Бороноева. – Спб., 1996. – С. 135–154.
5. *Маринич І.В.* Соціальна структура сучасного українського суспільства: теоретико-методологічні проблеми дослідження // Проблеми розвитку соціологічної теорії. Теоретичні проблеми змін соціальної структури українського суспільства: Наук. доп. і повідомл. II Всеукр. соціол. конф. / Соціологічна асоціація України, Ін-т. соціології НАН України; М.О. Шульга (наук. ред.) та ін. – К., 2002. – С.121–127.
6. *Штомпка П.* Понятие социальной структуры: попытка обобщения // Социологические исследования. – 2001. – № 9. – С. 3–13.
7. *Куценко О.Д.* Деятельностно-структурная парадигма общества как саморазвивающейся системы // Проблеми розвитку соціологічної теорії. Теоретичні проблеми змін соціальної структури українського суспільства: Наук. доп. і повідомл. II Всеукр. соціол. конф. / Соціологічна асоціація України, Ін-т. соціології НАН України; М.О. Шульга (наук. ред.) та ін. – К., 2002. – С. 49–54.
8. *Терибори Г.* Принадлежность к культуре, местоположение в структуре и человеческое действие: объяснение в социологии и социальной науке // Теория общества: Фундаментальные проблемы. – М., 1999. – С. 73–102.
9. Справочное пособие по истории немарксистской западной социологии / Отв. ред. Ю.Н. Давыдов, Г.В. Осипов – М.: ИСИ АН СССР, 1986. – 511 с.
10. *Parsons T.* Motivation of Economic Activities //Canadian Journal of Economics and Political Science. – 1940. – P. 187–200.
11. *Резник Ю.М.* Введение в социальную теорию. Социальная онтология. Пособие. – М.: Ин-т востоковедения РАН, 1999. – 514 с.
12. *Тернер Дж.* Структура социологической теории: Пер. с англ. / Общ. ред. Г.В. Осипов. – М.: Прогресс, 1985. – 470 с.
13. *Бергер П., Лукман Т.* Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. – М.: “Медиум”, 1995. – 323 с.
14. *Сорокин П.А.* Человек. Цивилизация. Общество. – М., 1992. – 543 с.
15. *Смелзер Н.* Социология: Пер. с англ. / Науч. ред. пер. В.А. Ядов. – М.: Феникс, 1998. – 688 с.
16. *Валевський О.Л.* Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження: Моногр. – К.: НІСД, 2001. – 242 с.
17. *Валевський О.Л.* Соціологічний вимір деяких макрополітичних тенденцій у громадській думці та аналіз їхнього впливу на політичну ситуацію // Страт. панорама. – 1999. – № 1/2. – С. 69–76.
18. *Дмитрук Д.* Соціокультурна детермінація політичної дії // Політичний менеджмент. – 2004. – № 2 (5). – С. 153–162.
19. Социальная информатика: основания, методы, перспективы / Отв. ред. Н.И. Лапин. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 216 с.
20. *Степин В.С.* Теоретическое знание: структура, историческая эволюция. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 743 с.
21. *Лапин Н.И.* Пути России: социокультурные трансформации. – М., 2000. – 194 с.
22. *Лапин Н.И.* Социокультурный подход и социально-функциональные структуры // СОЦИС. – 2000. – № 7. – С. 3–15.
23. *Бабенко С.С.* Между структурой и агентом: социокультурный потенциал постсоветского общества // Проблеми розвитку соціологічної теорії. Теоретичні проблеми змін соціальної структури українського суспільства: Наук. доп. і повідомл. II Всеукр. соціол. конф. / Соціологічна асоціація України, Ін-т. соціології НАН України; М.О. Шульга (наук. ред.) та ін. – К., 2002. – С. 363–370.